

A KIEGYEZÉS FOGADTATÁSA A SAJTÓBAN

RECEPTION OF THE AUSTRO-HUNGARIAN COMPROMISE IN THE PRESS

Fónagy Zoltán

tudományos főmunkatárs, kandidátus, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
fonagy.zoltan@btk.mta.hu

Kulcsszavak: kiegyezés, sajtó, közvélemény, propaganda, sajtószabadság, pártok, *Magyar Újság, A Hon, Pesti Napló*

Keywords: compromise, general public, propaganda, freedom of press, parties, *Magyar Újság, A Hon, Pesti Napló*

A kiegyezés az alkufolyamat megindulásától kezdve viták kereszttüzeiben állt. A diskurzus fő érvei már 1865–1867 között megfogalmazódtak: hívei szerint rendezett viszonyokat teremtett, biztosította a fejlődés, az európai felzárkózás követelményeit, ellenzői viszont a történelmi magyar állam szétesését jóskolták belőle, mivel sorsát egy halálra ítélt birodalomhoz kötötte. Az egykorú politikai elit vitája nyomán a dualizmus korában végig a negyvennyolcas/hatvanhetes szembenállás lett a közélet fő választóvonalá. A monarchia felbomlása után a vita a történetírás, illetve az emlékezetpolitika színterén folytatódott.

Jelen írás a kiegyezési folyamat finisében – 1866 végétől 1867 júliusának végéig, a közjogi konstrukció véglegesítéséig – megjelent fontosabb magyar nyelvű hírlapok alapján kíván képet adni a kiegyezés egykorú fogadtatásáról.

Hangsúlyozottan nem arra a kérdésre keresünk választ, hogy hogyan viszonyult a kiegyezéshez az egykorú magyar közvélemény. Bár a sajtó általában sem azonosítható magával a közvéleménnyel, de az 1867 körüli magyar sajtóviszonyok különösen nagy óvatosságra intenek a két fogalom összemérését illetően.

SAJTÓVISZONYOK A KIEGYEZÉS KÖRÜL

A kiegyezés idejének politikai hírlapirodalmát lényegében pártsajtónak nevezhetjük. (A sajtótörténeti kézikönyv az „eszme hirdető sajtó” kategóriát használja.) Az írni-olvasni tudók alacsony aránya és a potenciális újságolvasó középosztály gyengesége miatt piaci alapon nem voltak életképesek a magyar nyelvű politikai lapok. 1868-as adat szerint a német nyelvű *Pester Lloyd*-ból napi 6400, Jókai *A*

Honjából 4300, a *Pesti Naplóból* alig 4000 példányt, a legélesebben kiegyezéssel- lenes *Magyar Újságból* pedig 2300-at postáztak.

A sajtót a politikai elit fontos eszközként becsülte: az újságokat – anyagi áldozatokra is hajlandó tulajdonosként, főszerkesztőként, véleménycikket író munkatársként – politikusok nevei fémjelezték. Az olvasók természetesnek tekintették a szimbiózist a két „hatalmi ág” között, sőt, egy-egy lap tekintélyét és olvasottságát az határozta meg, hogy a politikai elit mely tagjai kötődtek hozzá valamilyen szerepben. Így a Deák-párt legtekintélyesebb lapját, a *Pesti Naplót* Kemény Zsigmond báró, a balközép-irányultságú *A Hont*, illetve az *Igazmondó* című hetilapot Jókai Mór, a *Hazánkat* Podmaniczky Frigyes, a függetlenségi ellenzéknek elkötelezett *Magyar Újságot* Böszörményi László, *A Nép Zászlóját* pedig Madarász József neve fémjelezte – mindnyájan aktív országgyűlési képviselők. „A politikai sajtó olvasói inkább hódoltak a politikának, mintsem befolyásolták azt. A magyar politikai sajtó kiegyezés utáni újjászületése kezdettől a pártok szellemi felügyelete és anyagi fennhatósága alatt ment végbe – jellemzi a sajtó és a közvélemény viszonyát Gergely András és Veliky János a sajtótörténeti kézikönyvben.

A DEÁK-PÁRTI SAJTÓ: A PESTI NAPLÓ

A politikai sajtó pontosan követte a parlament pártviszonyait meghatározó törvonalat. A Deák-párt legtekintélyesebb orgánuma, a *Pesti Napló* a kiegyezés idején a legrégebbi, 1850-től megjelenő magyar nyelvű napilap volt. A *Napló* tekintélyének fő forrását az a szoros kapcsolat jelentette, amely a kiegyezési folyamatot irányító politikai csoportosuláshoz fűzte. Szerkesztője, Kemény Zsigmond Deák legbizalmasabb körébe tartozott, és már a magyar alkuajánlat, Deák Ferenc húsvéti cikke is a lap hasábjain jelent meg. 1865–1866-ban e lapban tették közzé a Deák-párt meghatározó személyiségei nézeteiket a kiegyezés lehetőségéről és a magyar tárgyalási célokról. Az újság fontos eszköz volt a tárgyalópartnerekkel való kommunikációban is: a megegyezéshez nélkülözhetetlen minimális bizalom légkörének kialakításában bizonyos szerepet játszottak azok a cikkek, amelyek azt üzenték az osztrák politikai elitnek, hogy Magyarországot létérdekei kapcsolják a birodalomhoz. A lap szabadelvű elkötelezettségét is rendületlenül őrizte: a birodalom újrendezését csakis a liberális alkotmányosság Lajtán túli bevezetésével tartotta elképzelhetőnek. „Csak a szabadelvű alkotmányosság lehet a polyglott, a szétágazott törekvésű Ausztria megmentője” – írta 1866–1867 fordulóján.

A kiegyezési folyamat finisében a *Pesti Naplót* már bizonyos elkényelmesedés is jellemezte. A megegyezés keretei lényegében kialakultak, mögötte stabil parlamenti többség állt: az ellenzéki sajtó érveit gyakran egyszerűen a többségi elvre

– közvetve a nemzet többségének akaratára – hivatkozva söpri le. Az új rendszerrel való érzelmi azonosulás későbbi hiányosságait is előrevetítve a józan érdekházasság metaforájával agitált a dualista megoldás mellett: „itt nem oly frigy forog szóban, melyet két fiatal köt, akik egymásba fülig szerelmesek, és akik már alig bírják megvárni a lelkész áldását. Itt oly házasságról van szó, melyet a német Vernunft-he-nek [racionális házasság] nevez, és melynél, mielőtt végképp megkötik, előbb szabatosan állapítanak meg minden részletet, hogy utóbb egyik se csalódjék a másikban”. 1848-ban is más kimenetele lehetett volna a hasonló átalakulási kísérletnek, ha „őszinteség lett volna mindkét oldal felől, egymásnak poharába tiszta bort tölteni” – tűnik fel a kiegyezéspárti érvelés máig használatos toposza: 1867 tulajdonképpen a megvalósult 1848, csak, a hibákból tanulva, javított kiadásban.

A kiegyezési folyamat állomásait a reális nemzeti célok maradéktalan megvalósulásaként interpretálja. Andrassy miniszterelnöki kinevezésével „az alkotmány helyre lőn állítva egészen, helyre lőn állítva feltétlenül”, állapítja meg. „E hét olyasmit hoz, aminek, mióta a Habsburg birodalom fennáll, nem volt még párja. Az alkotmányosság a monarchia egész területén valósággá lett.” Ez az a sikerpropaganda, amely miatt az ellenzéki sajtó „alternatív valóság” építésével vádolja a kormánypárti politikusokat és lapjaikat.

A BALKÖZÉP ELLENZÉK SAJTÓJA: A HON ÉS AZ IGAZMONDÓ

A Tisza Kálmán vezette balközép ellenzék legtekintélyesebb napilapja az 1863-ban alapított *A Hon* volt, 1867-ben a legnagyobb példányszámú magyar nyelvű lap. Szerkesztője és 1868-ig kiadója Jókai Mór, akinek neve mágnesként vonzotta az olvasókat. Jókai a lapalapítástól az 1875-ös fűzőig következetesen szolgálta az ellenzéki politikát, miközben vállalkozása tisztességes anyagi haszonhoz is juttatta. Jókai sajtófelfogásában a reformkor és 1848 örököse maradt: „a közvélemény ítélőszék, amely előtt a kor eszméinek meg kell jelenni, s csak a közvélemény helyeslő ítélete teszi azokat életképesekké” – elmélkedett a nyilvánosság funkciójáról 1869-ben. Jókai hírlapíróként, szerkesztőként már a haszonra törekvő üzleti sajtó előfutárának tekinthető: üzleti sikeressége révén az „eszmehirdető” pártisajtó viszonyai között is rendelkezett bizonyos függetlenséggel pártjával szemben. Így a kiegyezés kritikájában *A Hon* a közjogi problematika mellett nagyobb figyelmet szentelt az új berendezkedés polgári-liberális jellege erősítésének. Az alkotmányosság tényleges helyreállítása után az ellenzéki politikálást új alapokra kívánták helyezni: „a föltétlen ellenállás nem lenne többé igazolható”. Mocsáry Lajos ugyan a közösügyes-rendszert Pandora szelencéjéhez hasonlította, „de a gyakorlat és az alkalmazás terén sokat lehet jóra fordítani... Ha a kormány (politikáján) meg fog látszani ezen irány, akkor

nem kell factiosus ellenzéktől tartani” – hirdette meg a konstruktív, egyben kormányképes ellenzékiség programját Andrassy kinevezése után. A kiegyezési folyamat lezárásakor a lap vezércikkei visszatérően leszögezik, hogy a továbbra is veszélyesnek gondolt konstrukciót csak alkotmányos eszközökkel, a parlamenti többség megszerzése révén kívánják megváltoztatni, hogy „az ország függetlenségének és alkotmányos szabadságának mindenben szem előtt tartásával érvényre jussanak a demokratia elvei”.

A közvetlenül a bevégzett kiegyezés után indult vasárnapi néplapban, az *Igazmondó*ban Jókai egyszerre adott helyt a kiegyezési rendszer kritikájának, és „nevelte” olvasóit az alkotmányos kormánnyal szembeni lojalitásra. Ezt a közép-utas egyensúlyozgatást leginkább az „Igazmondó és Gondos Tamás” rovat párbeszédese tanítószövegeivel lehet illusztrálni. Az egyszerű falusi gazda tanácstalanul ingadozik „az éljen Kossuth! Deák meg a jobboldal eladták a hazát, nem is Magyarország többé a nevünk, hanem Új-Ausztria”, illetve az „éljen Deák, megvan a haza mentve, szerencse, hogy nem a baloldaliak győztek, mert azok megint forradalmat akartak csinálni” típusú végletek között. „Igazmondó” a konszenzusos politikai kultúra képviselője: „Abban, hogy Éljen Kossuth! és Éljen Deák! mind a kettőnek igaza van; mert azok mindketten derék honfiak, s megérdemlik, hogy sokáig éljenek.” Sem a jobboldal nem hazaáruló, sem a baloldal nem akar forradalmat, s az alkotmányos viszonyok közt élő nemzet „se nem birka, hogy eladni, se nem szelindek, hogy uszítani lehessen”.

A FÜGGETLENSÉGI ELLENZÉK SAJTÓJA: MAGYAR ÚJSÁG

A kiegyezést élesen elutasító „szélbali” ellenzék napilapja, a *Magyar Újság* 1867. április elejétől jelent meg. Szerkesztője Böszörményi László ügyvéd és országgyűlési képviselő volt, aki Kossuth politikai elképzeléseinek egyik leghívebb hazai hirdetőjeként nagy ismertséggel rendelkezett. A kiegyezésellenes közvéleményt Kossuth nyílt leveleinek közzétételével és igen heves sajtópolémiaiak kiprovokálásával igyekezett mozgósítani, sőt egyesületek („demokrata körök”) szervezésébe kezdve ki is lépett a sajtó szokásos szerepköréből.

A lap álláspontját a kiegyezéssel kapcsolatban már az április 1-jei mutatóványszám vezércikke világossá tette: „Meggyőződésünk, hogy azon ösvény, melyen a kormány és a képviselőház többsége halad, a közügyre nézve káros, a hazára nézve veszedelmes. A kormánynak és a többségnek a politikájából csak végtelen bonyodalom, elláthatatlan zavar, a nép anyagi és erkölcsi erejének meggyengülése, kiegyenlíthetetlen belviszály, s végre nemzeti bukás származhatik.” A jóslat egybecseng Kossuth nemzethalál-víziójával, amelyet a *Negyvenkilencz* című „szamizdat” folyóiratában fejtett ki: a magyarság sorsának a dinasztikus érdekekhez való kapcsolása „nem hágy fel számunkra más

dicsőséget, mint hogy mi legyünk a máglya, melyen az osztrák sas megégette-tik, – égve magunk is”.

A függetlenségi ellenzék axiómaként kezelte, hogy „Bécs” soha nem fog megszabadulni az abszolutisztikus törekvésektől, és a közelmúltban elszenvedett vereségei után sem fogja feladni itáliai és németországi hatalmi ambícióit, amelyek Magyarországot számára irreleváns konfliktusokba fogják belesodorni. A bekövetkező – biztosan szabadság- és haladásellenes – háborúk a magyarokra nézve gyászos következményekkel járnak majd: vereségekkel vagy pedig – átmeneti sikerek esetén – a reakció segédcsapataként kompromittálja magát a magyarság.

A *Magyar Újság* „az ország függetlenségének, az 1848. évi törvényekkel életet, kifejezést nyert és biztosított törvényhozási és teljes kormányzati önállóságának és a szabadságnak nemcsak színleges, hanem valóságos és tökéletes helyreállítását” követelte, elutasítva „az alkotmányos nemzeti teljes önállóság minden korlátozását”. A két alternatíva közötti különbséget főleg az önálló magyar haderő létében, illetve annak hiányában ragadta meg, előrevetítve ezzel a dualizmus központi politikai konfliktusforrását, a hadsereg „nemzetiesítésének” kérdését.

Megkérdőjelezte a lap a kiegyezés politikai legitimitását is: szerinte az 1865-ben megválasztott parlament nem kapott felhatalmazást a választóktól alkotmányerejű törvényhozásra. Deákat és követőit abban a hiszemben választották meg, hogy ők még mindig az 1861-es konzervens álláspontot képviselik. A „kehidai bölcs apostolai” nem merik egy „új választás tiszta alapjával bíró képviselőre bízni a modern magyar önállás teremtésének komoly feladatát”, vádolták politikai gyávasággal a Deák-pártot.

A születő dualista rendszer merev elutasítását jól érzékelteti, hogy a június 9-ei számban csak hátul, az „Újdonságok” rovatban említi meg egy „mínuszos” hírben a kiegyezési folyamat zárókövét képező ünnepséget: „A koronázás f. hó 8-án kedvező időjárás mellett a hivatalosan közzétett program szerint teljes pompával végrehajtott. Balesetek – egyes lecsuszamlásokon kívül, melynek oka a ló makacssága volt – nem történtek.”

Miközben a radikális ellenzéki lap negligálja a kiegyezés szimbolikus aktusának megtörténtét, a kormánypártot és sajtóját „alternatív valóság” építésével vádolja: „Három hó óta kürtölik a kormány hivatalos és félhivatalos lapjai, hogy »az alkotmány helyre van állítva«. Kárpátoktól Adriáig csak ezen kiáltás hallatszott: az alkotmány helyre van állítva. Semmi változás nem történt, semmi eredmény nem mutatkozott, mégis utóvégre a képzelő tehetségnek olyan varázshatalma van, hogy ott is lát, ahol nincs.”

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

1848

A Hon

Igazmondó

Magyar Újság

A Nép Zászlója

Századunk

Pesti Napló

Buzinkay G. – Kókay Gy. (2005): *A magyar sajtó története*. I. Budapest: Ráció Kiadó

Gergely András – Veliky János (1985): A politikai sajtó története, 1867–1875. In: Szabolcsi M. (főszerk.) – Kosáry D. – Németh G. B. (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/2. Budapest: Akadémiai Kiadó, <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/253.html>

Révész T. M. (1986): *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Révész T. M. (2003): Sajtószabadság és „médiaegyensúly” Magyarországon 1867 után. In: Pesti S. – Szabó M. (szerk.): *„Jöjj el, szabadság!” Bihari Mihály egyetemi tanár 60. születésnapjára készült ünneplő kötet*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 165–196.